Пиротски зборник, бр. 51, 79-111
УДК: УДК 81'373.21(497.11 Пирот)
DOI: 10.5937/pirotzbor2651079P

изворни рад
original paper

Миле Пенков*, Ниш
Mile Penkov, Niš

О пореклу имена Пирот : прилог разматрању словенске етимологије

On the Origin of the Name Pirot : A Contribution to the Study of Its Slavic Etymology

Сажетак: *У раду се разматра порекло имена Пирот, са посебним освртом на могућности његовог словенског етимолошког тумачења. После критичког прегледа ранијих хипотеза и историјских потврда имена, пажња се усмерава на стару словенску, дијалекатску и топонимијску лексичку грађу. Подробније су размотрене две хипотезе. Прва полази од основе* pyr-/pir-, *повезане са жаром, ватром и распиривањем, и могућности творбе са наставком* -otъ, *при чему се као претпостављена мотивација узимају некадашње рударско-топионичарске активности у пиротском крају. Друга се заснива на облику* пиртъскыѥ *из „Житија деспота Стефана Лазаревића", који се упоређује са словенским апелативима и топонимима изведеним од основе* прт-/пирт-, *у значењу планинске стазе или пролаза. Указује се на лексичке, творбене и географске аргументе који допуштају оваква тумачења, али и на недостатак непосредних потврда неопходних за њихово поуздано прихватање.*

Кључне речи: *Пирот, етимологија, топонимија, словенска лексика,* pyr-/pir-, пирт-, *рударство, Константин Костенечки*

Abstract: *This paper examines the origin of the place name Pirot, focusing on possible Slavic etymologies. After critically reviewing earlier hypotheses and the historical attestations of the name, it considers early Slavic, dialectal, and toponymic evidence. Two hypotheses receive particular attention. The first explores a possible connection with the Slavic base *pyr-/pir-, associated with embers, fire, and the stoking of flames, and the possibility of a formation with the suffix *-otъ. Historical mining and smelting activities in the Pirot region are considered as a potential source of the name's motivation. The second hypoth-*

* penkowmile@gmail.com

*esis examines the form ѹиртъскыѥ in the Life of Despot Stefan Lazarević in relation to Slavic common nouns and place names based on *prt-/pirt- and denoting mountain paths or passes. The paper assesses lexical, word-formational, and geographical arguments for these interpretations while emphasizing the absence of direct evidence sufficient to establish either etymology conclusively.*

Keywords: *Pirot, etymology, toponymy, Slavic vocabulary, *pyr-/pir-, *prt-/pirt-, mining, Konstantin Kostenetski*

УВОД

Загонетка имена Пирота, града смештеног у средњем току реке Нишаве, као да траје и данас, век и по од појаве првог забележеног покушаја тумачења имена *Пиротъ* у нашој стручној јавности, које је понудио Димитрије (Мита) Ракић:

> У најстарије време, управо у четвртом веку, у Пироту је била мала римска стражара turres, по којој се ово место доцније и звало Turres. Едризи, арапски географ у једанаестом веку, помиње између Ниша и Средца (Софије) варош *Атруни* или *Атруби*, што ће по свој прилици бити Пирот. Од четрнаестог века зове се *Пиротъ,* али то име мора да му је још раније. Име Пирот биће постало од грчког *πύργος*, а то је преведено латинско turres – кула. Мисли се да је Пирот Јустинијанова *Квимедава*... Турци су га звали Шарһој или управо Шеерһој, што ће рећи: Варош-Село (Ракић, 1987, стр. 133).

Порекло имена Пирот већ дуже време привлачи пажњу историчара, филолога и истраживача локалне прошлости. Иако је реч о једном од значајнијих старих градских средишта на комуникацији између Ниша и Софије, његово данашње име нема општеприхваћено етимолошко објашњење. Различита тумачења, заснована на античком и византијском именском наслеђу, грчкој лексици и словенским језичким основама, показују сложеност овог питања и потребу за поновним разматрањем расположиве грађе.

У историјским изворима насеље се јавља под различитим именима, међу којима се издвајају античко *Turres*, византијска *Quimedava*, арапски забележен облик *Atrubi* и османско *Şehirköy*. Њихов однос према словенском имену Пирот није у свим случајевима поуздано утврђен. Посебан проблем представља релативно касно писано бележење словенског имена, као и постојање различитих облика који се у изворима јављају током првих деценија XV века.

Циљ овог рада јесте да се, уз критички осврт на важнија досадашња тумачења, подробније испитају могућности словенског порекла имена Пирот. Полазиште представљају историјске потврде имена, етимолошка и дијалекатска грађа словенских језика, топонимске паралеле и поједине географске и историјско-привредне особености ширег пиротског простора.

У средишту разматрања налазе се две могућности: повезивање имена са старом словенском основом *pyr-/pir-* у семантичком кругу жара, ватре и распиривања, уз претпостављену рударско-топионичарску мотивацију, и тумачење засновано на основи *пирт-*, посведоченој у придевском облику *пиртъскыє* у *Житију деспота Стефана Лазаревића*. Друга могућност разматра се у светлу словенских апелатива и топонима који означавају планинске стазе, пролазе и путеве.

ИСТОРИЈСКИ НАЗИВИ И РАНИЈА ТУМАЧЕЊА ИМЕНА ПИРОТ

Турес, Кумедава и Атруби у историјским изворима

На важном римском путу између Наисуса и Сердике налазила се већа путна станица (*mansio*) Turres[1], чије име упућује на куле или утврђене куле. У историографији се поистовећује са подручјем данашњег Пирота, односно са његовом ближом околином. На Појтингеровој мапи (*Tabula Peutingeriana*) забележена је у облику Turribus.

У касноантичком периоду, у време владавине цара Јустинијана I (527-565), Прокопије из Цезареје у делу *О грађевинама* помиње утврђење Кумедава (Κουιμέδαβα), заједно са Кратискаром (грч. Κρατίσκαρα)[2] и Румисијаном (грч. Ῥουμισίανα).[3] Ова утврђења припадала су систему фортификација обновљених или подигнутих у оквиру широких мера заштите балканских области Византијског царства. Грчки назив Κουιμέδαβα (lat. Quimedava) вероватно представља адаптацију старијег трачког имена овог града.[4] Кумедава се доводи у везу

[1] У *Византијским изворима за историју народа Југославије* (даље: ВИИНЈ - I) разматра се облик Τουρρίβοθς и његов однос према латинском Turribus (ВИИНЈ I, 1971, стр. 65).

[2] Данашњи Костинброд, предграђе Софије.

[3] Бела Паланка.

[4] У коментару приређивача *Византијских извора* наводи се Томашеково тумачење суфикса *дава/дева* (грч. δαβα/δεβα) као карактеристичног елемента трачке топонимије (ВИИНЈ I, 1971, стр. 65).

са подручјем данашњег Пирота, али њено поистовећивање са античким Туресом представља посебно питање историјске топографије.

Арапски географ Мухамед ел-Идризи забележио је средином XII века, на путу између Ниша и Средеца, место чије се име у литератури чита као *Atrubi,*[5] уз варијанте *Atrui* и *Atruni,* и које се у историографији најчешће идентификује са данашњим Пиротом.[6] Идризијев запис не омогућава сасвим поуздано утврђивање изворног облика назива овог места. Александар Лома претпоставља да се ради о словенском облику *Trъv*-, као рефлексу античког *Turres*, посведоченог и у локативној форми *Turribus* (Лома, 1994, стр. 109). Борис Недков запажа да се словенско име града Пирота у расположивим изворима не јавља пре касног средњег века, и назив који бележи Идризи доводи у везу са старијом античком традицијом.[7]

Турски Шехирћој[8]

Османска власт је у својим административним изворима Пирот бележила као Şehirköy,[9] најпре као насеље и средиште нахије а касније и као средиште казе.

[5] Идризијево географско дело, познато и као Tabula Rogeriana, настало је средином XII века. О његовом датирању и софијском рукописном препису видети: Недков, 1960, стр. 69.

[6] Он даје и белешку о његовом положају: „От град Нису до град Атруби (Пирот) на изток има 40 мили. Атруби се /намира/ на една малка река, която идва от сръбските планини, минава покрай Атруби от източната му страна и продължава, докато се влее в реката Мурафа, образувайки една обща река“ (Ел-Идризи, према бугарском преводу Б. Недкова, 1960, стр. 71).

[7] Недков у свом коментару наводи да је Идризи помешао Нишаву и Мораву, односно њихова изворишта „у српским планинама“; такође, сматра да се идентификација овог насеља среће са извесним потешкоћама: „Лелевел и Томашек, а с њима и Јиречек, с правом траже порекло арапских форми Atrui, Atrubi или Atruni од латинског adturres (Лелевел), или turibus (Томашек)“ (Недков, 1960, стр. 71).

[8] Јован Ћирић наводи следеће форме турског имена града Пирота: Šehirköy, Šarköy, Sarckoi, Sareck, Zarchun, Tcharakyu, Scheridiu, Hischarkoi, Schargoy, Tschargoy, Serstsoye, Assarchioi, Sackerkoi, Scharkol, Scharkiju, Cherquioi, Sciarkiei (Ћирић, 1979, стр. 162). Европски путописци бележили су турско име града као: Sarerek, Zarchuu, Zesarkuju, Scherdin, Tschargoy, Schaorgoy, Sestroye, Hiscaharko, Assarchioi, Sakercoviy (Зиројевић, 1980, стр. 234).

[9] Према Олги Зиројевић, османски назив града први пут се помиње 1433. године, док је у попису из периода 1446-1454. забележена нахија Шехиркеј (Зиројевић, 1980, стр. 233).

О турском имену града Пирота – Шехирћој/Шарћој узгредно су писали и европски путописци и дипломате, међу којима и Рајнхолд Лубенау (1589), генерал Д` Арш (1700), Јохан Кемпелен (1740) и капетан Шад (1741).[10] Полазећи од звучне сличности појединих забележених облика са именом античке Сердике, неки од путописаца доводили су овај назив у везу са античком Сердиком.[11]

Према Махиелу Килу, сложеница Şehirköy могла је означавати насеље прелазног типа – мање од правог града, али значајније од обичног села: „Град је у то време био веома мали, и то је вероватно одредило његово турско име (şehir-köy – град-село)“ (Kiel, 2010).

Олга Зиројевић је понудила другачије тумачење. Полазећи од варијанте Шехиркеј, из које су се могли развити облици Шехирћој и Шарћој, она одбацује уобичајено објашњење „градског села“ и назив доводи у везу са значајним присуством дервиша у граду, односно са називом *шејх* за старешину дервишке заједнице.[12] Према њеном тумачењу, дуготрајно присуство и углед дервиша могли су утицати и на именовање насеља.[13]

Владимир Ђорђевић такође одбацује уобичајено тумачење сложенице Şehirköy као „градског села“,[14] и нуди слободнију интер-

[10] Више о томе у зборнику текстова: Јонов, 1986.

[11] Тако Јохан Кемпелен (Johan Kempelen) указује на сличност турског назива града и имена некадашње Сардике/Сердике: „На крају, нека се пође само од претпоставке која се добија од самог имена, пошто Пирот Турци називају Сардћој (Шарћој), нешто као град Сард. Изабрано име града је из античке традиције и значи исто што и Сардика“ (Кемпелен према: Јонов, 1986, стр. 305).

[12] „Сходно томе, ето и имена насељу – Шејхлеркеји (Seyhlerköyü) – село шејхова или шејховско село. Време и потреба за скраћивањем и поједностављавањем имена учинили су своје, и ето опет новог имена – Шехиркеј, да би и оно временом било сведено на Шаркој, односно Шарћој“ (Зиројевић, 1980, стр. 235).

[13] У новије време, Драгана Амедоски указује на значај исламских верских установа и процеса исламизације у османском Пироту, чиме се допуњује историјски контекст у којем је Олга Зиројевић разматрала порекло назива Шехиркеј (Amedoski, 2017, стр. 292).

[14] Необичну сложеницу Şehirköy (Шехиркеј/Шехирћој) објашњава на следећи начин Туран Ачик (Turan Açik): „Током османског освајања, насељавање муслимана у Шехиркеју (Пирот), малом насељу око тврђаве, и изградња џамије вероватно су довели до тога да ово село у правном смислу добије назив „шехир“ (град).[...] Такође је потребно не занемарити везу између чињенице да је Шехирћој у Србији имао тврђаву и тиме осигурао стање ауторитета, и његовог означавања као града...“ (Açik, 2021, стр. 54).

претацију облика Шарђој као српско-турске кованице, настале спајањем српске речи *шара* и турског *köy* „село“, у значењу „шарено село“ или „село са шарама“. Такво именовање он доводи у везу са пиротском ткачком традицијом (Ђорђевић, 1987, стр. 188).

Грчке основе имена ӣрада Пироӣа

У уводном делу рада наведено је тумачење Мите Ракића, који име Пирот доводи у везу са грчким *πύργος* – „кула, торањ“, видећи у њему дословни превод латинског Turres.[15] Међутим, за сада нису познати византијски или други грчки извори који би потврдили да се на овом месту налазило насеље под именом Pyrgos.

Будући да се у српским средњевековним црквеним изворима реч *пирг* употребљавала за одбрамбену кулу унутар манастирског комплекса, за ово истраживање може бити занимљив запис Јована Рајића, заснован на историјској традицији (према Левенклау). У опису збивања уочи Косовске битке помиње се град Зариква (Црквиште), чија је тврђава била смештена на српско-бугарској граници, и то на „високој планини“[16]. Иако је идентификација овог места неизвесна, и оно се не може непосредно довести у везу са историјом имена Пирота, сам облик Црквиште (и потенцијална веза са стсл. пиргом) отвара могућност повезивања са старим сакралним локалитетима у ширем пиротском простору (пре свега са оближњим Суковским манастиром, у чијој околини постоје трагови некадашњег утврђења – Петровић, П., 1979, стр. 182). Ипак, оно може бити, пре свега, од значаја за разматрање историјске топографије

[15] Грчко πύργος означава кулу, утврђење или утврђени дворац; у српској црквеној терминологији позната је позајмљеница пирг (Балаћ и Стојановић, 2009, стр. 606-607). Одредница пирг „башня“ пиргосъ, срп.цслов. пиръгъ, из грч. πύργοσ, постоји и у Фасмеровом делу *Этимологический словарь русского языка* (Фасмер, 1987, стр. 151); у *Старогрчко-бугарском речнику* реч πύργος преведена је као кула, стена са кулом, одрамбена градска кула, замак, тврђава (*Старогрцько-български речникь*, 1943, стр. 722).

[16] Он се позива на „повѣст Леунклавїй“, немачког историчара са краја XVI века Јохана Левенклауа (лат. *Johannes Leunclavius*), и то у делу који говори о догађајима пре Косовске битке: „Војни сукоби су најпре започели око града Зарикве (Црквиште), чија је тврђава била смештена на граници Бугарске и Србије, на високој планини, где је замислио Лазар да предупреди Турке ...“ (Раичъ, 1823, стр. 32).

ширег пиротског подручја, и то на основу предања о старијим утврђењима.[17]

Јован Ћирић је почетком седамдесетих година XX века предложио тумачење према грчким речима *πῦρ* – „ватра“ и *πυρρός* – „црвен као ватра“, повезујући име Пирот са повременим пожарима и сагоревањем барског гаса у Пиротском пољу и Барју.[18] Ћирићева хипотеза ослања се пре свега на семантику ватре и црвене боје (Ћирић, 1972, стр. 183)[19]. Међутим, ова хипотеза није поткрепљена непосредним историјским сведочанствима или сачуваним локалним предањем. Такође, за сада није позната потврда да се на овом простору у византијским изворима употребљавало грчко име изведено од те основе. Остаје, поред тога, отворено и питање гласовног и творбеног развоја којим би се од грчке основе могао добити облик *Пироӣ*.

Миливоје Павловић одбацује могућност да је назив Пирот непосредно мотивисан грчким *πύρ* „ватра“ и опредељује се за семантику боје.[20] Он указује на црвену боју терена у околини града и на велике масе црвених шкриљаца у ширем пиротском подручју, претпостављајући да је колорит земљишта могао имати улогу у именовању.

Павловић је понудио и другу хипотезу, доводећи име Пирот у везу са Епиром (грч. Ἤπειρος/Ēpeiros) и називом Epirota. Полазећи од значајне улоге епирских трговаца на балканским комуникацијама у XVI веку, претпоставио је да је *контаминацијом* могао настати облик *(e)pirot*. Међутим, сама историјска присутност епирских

[17] Постоји могућност да је то била тврђава источно од данашњег града, на падинама Видлича, у атару села Градиште у општини Пирот (према народном предању, добило је назив по античком утврђењу изнад царског друма), или нешто удаљеније Градиње изнад Димитровграда, југоисточно од Пирота.

[18] О значењима грчког πύρ и сродних речи, укључујући πυρρός „црвен као ватра“, видети: Gorski i Majnarić, 1960, стр. 495.

[19] Јован Ћирић помиње и претпоставку Николе Ћирића о могућем пореклу имена Пирот од грчке речи за грозницу, доводећи је у везу са некадашњом мочварношћу пиротског Барја и појавом маларије (Ћирић, 1972, стр. 182).

[20] „Објашњење назива Пирот придевом црвен може имати извесну теренску мотивисаност, јер, по саопштењима, око града, Маркове куле, терен показује црвену боју. Огромне пак масе црвеног шкриљца налазе се на удаљености од петнаестак километара“ (Павловић, 1971, стр. 19).

трговаца не потврђује овакав развој назива, за који би требало показати и одговарајуће историјске облике и уверљив фонетски пут (Павловић, 1971, стр. 19).

Сродно по начину тумачења, мада засновано на другој претпоставци, јесте објашњење које се јавља у дневничком запису Јакова Бецека из 1564. године.[21] У њему се име града Пиро доводи у везу са античким краљем Пиром, док Рајнхолд Лубенау 1589. године понавља слично тумачење (Зиројевић, 1966, стр. 59).

СЛОВЕНСКЕ ОСНОВЕ ИМЕНА ПИРОТ

Пиревинска хипотеза (Георгијевић)

Љубисав Ћирић у раду *Досадашња истраживања пиротског говора* преноси хипотезу Светозара Георгијевића,[22] према којој би у основи имена Пирот могла стајати стара словенска реч *пир*, назив високе траве или житарице чије се зрно користило у исхрани. Према Ћирићевом приказу, Георгијевић је претпоставио да је на ову основу додат балкански, односно „романовлашки", наставак *-от(а)*, који је разматрао у контексту творбе личних имена. Као поређења навео је румунско лично име Пирот, посведочено у XV веку, и насеље Пирота на падинама Влашића у Босни (Ћирић, 1987, стр. 19).

Ову хипотезу разматрамо посредно, на основу Ћирићевог приказа. Из њега се види да Георгијевић име Пирот тумачи у оквиру ширег балканског антропонимијског и творбеног контекста. Међутим, како ова претпоставка није развијена у засебну етимолошку расправу, остаје недовољно објашњено како би се од биљног назива *пир* и наставка *-от(а)* добио конкретан облик *Пирот*. Уз то, потребно је разликовати антропонимски суфикс *-ота,* потврђен у старим словенским именима[23] од прасловенског именичког настав-

[21] Петар Матковић у својој студији даје извод из Бецековог дневника: „Sliedećega dana dođoše četiri ure pred noć u grad Piro, gdje se rodio kralj Piro; izvan varoši diže se tvrđica na stieni, koju obtiču dvie male vode-tekućice. Nedaleko od ove tvrđice diže se duga kamenita gora, a na podnožju ove gore izvire iz pećine velikim šumom liepa bistra voda." (Matković, 1878, стр. 89)

[22] Реч је о реферату Светозара Георгијевића на научном скупу: Četrta jugoslovanska onomastična konferenca, Portorož, od 14. do 17. oktobra 1981.

[23] Таква су имена, на пример: Бјегота, Белота, Благота, Богота, Борота, Висота,

ка *-*otъ*. Иако су ови форманти формално блиски, не треба их аутоматски поистовећивати, јер је потребно најпре размотрити њихову функцију и историјску творбену вредност. Румунска ономастичка грађа такође садржи лична имена са завршетком -*ota*, за која се у ономастичкој литератури наводи словенски утицај.[24]

Други посредни извор указује на то да је Георгијевић своја ономастичка промишљања смештао у шири јужнословенски контекст. Објашњавајући порекло имена Имотског, хрватски лингвиста Радослав Додиг се позива на Георгијевићева разматрања топонима Цикота, Чигота, Кулота, Пирот и др.[25] Притом, и сам Додиг наводи низ словенских и румунских антропонима и топонима са формантима -*om(a)*. Та грађа показује распрострањеност сличних именских образаца, али њена доказна вредност за етимологију Пирота зависи од тога да ли се може утврдити непосредна творбена и историјска веза са овим именом.

Фитонимску основу *пир* Георгијевић, према Ћирићевом приказу, није детаљније образложио, нити је понудио јасну мотивацију која би објаснила зашто би управо насеље Пирот било названо по овој биљци или житарици. Називи *пира, пирјевица, пиревина*, *пирика* и сродни фитоними[26] припадају лексичкој грађи коју би требало подобније размотрити уколико се ова хипотеза даље развија.[27] Ста-

Укрот(а), Частота, Красота, Кресота, Доброта(ј), Драгота, Гугота, Јарота, Јутрота, Љепота, Љубота, Первота и др. Видети: Пачић, 1828.

[24] У *Dicţionar onomastic romînesc* Николаја Константинескуа указује се на суфиксе словенског порекла: -ot, -ota, -otici, -otei, -otin у румунским именима (као што су Bealota, Bîrzota, Cernota, Dobrota, Hromota, Neagota, Radota, Sirota, Slipota, Voiota) (Constantinescu, 1963).

[25] Радослав Додиг узгред наводи читав низ јужнословенских, западнословенских и румунских антропонима са суфиксом -от(а): „Istina, može se naći toponima antroponimijskoga postanja sufiksom -ot(a) u slavenskim jezicima: Nemotice (Moravska, od imena Němota), Jarota, Małota, Miłota (na lužičkom području u Njemačkoj), Bobota (Vukovar), Cikote (Pakrac), Cikote (Prijedor), Cikote (Loznica i Kosjerić, Srbija), Cikot (Rekovac, Srbija), Ipota (Jajce), pa i u rumunjskom: Vacotă, Grănot, Calotă“ (Dodig, 2015, стр. 116).

[26] Позната је и по називима спелта, крупник и крупница.

[27] У свим словенским језицима реч *пир* везује се и за свадбени или празнични церемонијал, са приређеном гозбом за госте. У *Etimologijskom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* Петра Скока указује се на реч *пир* (општесловенска и прасловенска, за „гозбу послије вјенчања“, „свадбу“, и „еснафску славу“)

рина и распрострањеност биљног назива са основом **pirъ* нису довољне да докажу и конкретну топонимску мотивацију; ипак, Георгијевићева претпоставка остаје једно од ранијих тумачења које име Пирот разматра у оквиру словенске лексичке и ономастичке грађе. Она уједно подстиче питање ширег балканског језичког контактног окружења, али се евентуални утицај словенских и источнороманских именских образаца мора доказивати посебно.[28]

*Прасловенско *pyrъ у основи речи експресивної значења: пиротъ*

Једно од старијих бележења лексеме *пиротъ* у славистичкој литератури налази се у Миклошичевом *Прасловенско-грчко-латинском речнику*, где је уз њу наведен пример: „ꙗриꙗнъскаго пирота обличивъ и отрѣваєⷮ“ (Miclosich, 1862-1865, стр. 564).

Сам Миклошич ову реч означава као нејасну (vocabulum obscurum) и наводи је уз грчко *λύσσα* (беснило) и латинским *rabies*, *furor*, дакле са значењским кругом беса, јарости и помаме. Без ширег контекста њено значење није могуће сасвим прецизно одредити, али је сам облик *пиротъ* важна потврда старе словенске лексичке грађе.

У делу *Этимологический словарь русского языка* Макса Фасмера постоји одредница *пы́рить*, са значењем: „накострешити се, најежити се“ (Фасмер, 1987, стр. 420). У појединим руским дијалектима очуване су и речи са основом *пыр-* које припадају ширем експресивном семантичком пољу гнева, увређености, раздражљивости, охолости и надмености: *пырка „*стање гнева, раздражености, увређености; раздражљив човек“, као и *пыриться* „љутити се, вређати се, бити надмен“ (*Словарь русских народных говоров,* 1999, стр. 196).

и њено значење које је исто као у „пијанка“ (Skok, 1971, стр. 660). У делу *Этимологический словарь русского языка* Галине Циганенко наводе се староруске речи *пыро* (пшеница) и *пир* („празник са обилним и раскошним гошћењем“), које су у прасловенском периоду образоване од глагола пити: *pirъ> пиръ > пир (Циганенко, 1989, стр. 301-302).

[28] Независно од Георгијевића, Петар Скок је Пирот довео у везу са румунским preot за свештеника, али без детаљнијег образложења свог става: „Од рум. преот је топоним Пирот (Србија, Босна), етник и презиме Пироћанац, ген. -анца = поред Пироћанин = Пријат м (земљиште у округу Рудник, Србија)“ (Skok, 1971, стр. 61).

Сличан семантички развој видљив је и у другим словенским језицима. Метка Фурлан наводи чеш. *pýřiti se* „црвенети од стида“, белоруско *pýrisьca* „шепурити се“ пољ. *perzyć się* ‘ „шепурити се, разметати се, љутити се“, словеначко *piriti se* „бити толико љутит да лице поцрвени“, као и горњо- и доњолужичкосрпске паралеле повезане са црвенилом, узбуђењем и љутњом (Furlan, 2016, стр. 124). У значењима ових облика јављају се различити знаци појачане афективности: надимање, кострешење, црвенило, гнев и демонстративно понашање.

У сличном значењском кругу могу се посматрати и облици повезани са глаголом *препирати се*, који у српском језику означава вербално супротстављање и спорење. Ова семантичка блискост, међутим, сама по себи не доказује заједничко етимолошко порекло глагола *препирати се* и лексема из породице *pyr-/pir-*.

Савремени стандардни назив за становнике Пирота јесте *Пироћанци*, док је у локалним и суседним говорима присутан и облик *Пирочање,* који Александар Белић почетком XX века бележи у *Дијалектима источне и јужне Србије* (Белић, 1905, стр. 143). Облик *Пирочање* и данас се може чути у говорима Димитровграда, Висока и Забрђа као назив за становнике Пирота. У *Тимочком дијалекатском речнику* Јакше Динића забележени су етници *Пирци*, *Пиръц* и *Пирочанац,* којима се означавају људи досељени из пиротског краја, као и назив *Пирска мала* у Књажевцу (Динић, 2008, стр. 571-572).

На дијалекатском простору источне и југоисточне Србије постоје и лексеме формално блиске основи *pir-*, са значењима супротстављања, препирања и инаћења. У *Речнику пиротскоī говора* Новице Живковића забележено је *пирчи* – „спреман за свађу, расправу, спреман за тучу, супротставља се, буни се“.[29] У *Тимочком дијалекатском речнику* Јакше Динића глагол *пирне* означава, поред слабог струјања ваздуха, и нагло бацање или хитро кретање, док *пирка се* значи „препире се, расправља се“.[30] У истом речнику забележени су *пирочи се* „инати се, одједа се“ и глаголска имени-

[29] „Какво се па това копиле пирчи, нема га пед одземи...“ (Живковић, 1987, стр. 93).

[30] У *Тимочком дијалекатском речнику* забележени су глагол *пирне*, са значењима слабог струјања ваздуха и наглог бацања, односно хитрог покрета, као и пирка се „препире се, расправља се“ (Динић, 2008, стр. 571).

ца *пирочење*.[31] Слично значење има и горњојабланички облик (нешто јужније, према српско-македонској граници) *пиркам се* „водим препирку, браним свој став“ (Жугић, 2006, стр. 272).

Сродни експресивни облици забележени су и у бугарским говорима. У *Речнику говора села Манојa* (у ширем окружењу Великог Трнова) дата је одредница *перушан*/*пирушан,* са значењем „високомерен, горделив, наперен човек“.[32] У *Българском етимологичном речнику* дати су облици *пиротем* – „преча, нахалнича, упорствувам“, изведен од псл. *пиротъ* „бес“, и *пиротник* – „човек или животиња који много упорствују, инате се“ (*Български етимологичен речник*, 1999, стр. 256). Ови примери указују на постојање лексема сличног формалног и семантичког типа у бугарском језику, чија су значења повезана са надменошћу, упорношћу и противљењем.

Део наведене дијалекатске грађе може се разматрати у вези са старом словенском лексиком која означава свађу, препирање и супротстављање, међутим, етимолошки однос појединачних облика захтева засебну проверу.[33] Ипак, семантички круг пркоса, противљења, упорности и снажне афективности, потврђен у низу словенских облика са основом *pyr-/pir-*, показује извесну подударност са значењем Миклошичевог *пиротъ* „бес, јарост“. То не доказује да је име Пирот настало од ове основе, али показује да такав семантички правац има упориште у словенској лексичкој грађи.

Рударско-топионичарска хипотеза

У ранијим истраживањима порекла имена Пирота локалним физичко-географским, историјским и привредним особеностима ширег пиротског простора није придаван подједнак значај. Миливој Павловић је, на пример, име повезивао са црвеном бојом терена и великим масама црвених шкриљаца у околини града.[34] На Видличу, као и ширем простору Старе планине (а местимично и у планинском подручју на левој обали Нишаве), забележене су појаве

[31] „Сине, зло е да се пирочиш със матер; Неваспитано неко детиште, навикло да се пирочи със свакуга“ (Динић, 2008, стр. 571-572).

[32] „Той е малко перушан“ (Атанасова, 2019, стр. 41).

[33] О томе више видети у: Halla-aho, J. 2006.

[34] Ово мишљење није без основе: на појаве бакра у црвеним пешчарима у околини Топлог Дола указује Видановић-Сазда (1955, стр. 30).

и лежишта различитих металичних руда,[35] доминантно минерала гвожђа,[36] мада поједини топоними могу потенцијално сведочити и о некадашњој експлоатацији сребра[37]. Неки локални топоними упућују и на могућност постојања старих рударских радова, одлагалишта јаловине[38] и места прераде руде,[39] што отвара и питање

[35] На подручју Видлича и ширег окружења регистроване су појаве и потенцијална налазишта различитих металичних минералних сировина, укључујући хематит на локалитетима Басара-Одоровци и Радејна, као и појаве бакра, молибдена, цинка и волфрама. Видети одговарајуће публикације Геолошког завода Србије и просторнопланску документацију општине Димитровград: https://www.gzs.gov.rs/doc/Potencijalnost-min_sir-RS.pdf; https://www.dimitrovgrad.rs/fajlovi/Prostorni%20plan%20Opstine%20Dimitrovgrad/izmene.

[36] О могућем простирању рудне минерализације гвожђа дуж Видлича сведочи и разговор који је аутор водио 24. јула 2023. године са Александром Георгиевим (91) из Гуленоваца. Георгиев је, према сопственом сведочењу, као локални водич учествовао у геолошким истраживањима 1957. године: „Сас работници, дадоше ми, Геолошки завод, из Белград. Радејна има железо. Рудина, на по рудуту се зове, те по те тују руду, та места су турена, е, како у Стару планину Сребрна, вадило се сребро. Тука нашинското, царибродска општина, само има теје руде, има уранијум малко, у Сенокос, и три врсте железо. Железо почиње, кико да кажем, чък оди Црни Вър, па преко, те съга, нади Крупъц, ко се окаше, Басара, па преко Басару минује, Вија вода, Гуленовци, тука те. Глама, Црвен камик, те нади Одровци Ровине, мало, га окају. Од тамо ко је почето, па иде Парамуницу, то је веч рсовско, па прооди на одоровско, па иде на Вија воду, па слази тука, е, у Дајчину падину, па таја жица је пратена из Дајчину падину, минује из Гуленовци, Гусино браниште, и после малко тува се губи, и после се јавја у Радејну... Петрлаш нема ништа. Змијанац се намери површинсћи магнезит, тука по некоје парче, кол`ко да зал`же“. (Разговор је забележен аудио-снимком који се чува у личној архиви аутора.)

[37] На могућу повезаност појединих локалитета са сребром, било у погледу његове природне појаве било евентуалне некадашње експлоатације, упућују и следећи топоними: Сребрна (у атарима села Дојкинци, Сенокос, Горњи Криводол, Бребевница, Жељуша), Сребрница (Бански Дол), Сребрдовац (некадашње село Завој).

[38] У ширем пиротском простору забележен је већи број микротопонима са основом *јалов*-, од којих би поједини могли бити повезани са старим одлагалиштима рударског материјала (мада је могућа и другачија мотивација, нарочито особинама земљишта): Јаловик (Рудиње у пиротском Високу), Јаловарац (Радејна у димитровградском Забрђу), Јаловарници (Гуленовци у димитровградском Забрђу), Јаловарник (Петрлаш у димитровградском Забрђу), Јаловарник (Грапа у области Бурел, у општини Димитровград).

[39] Поред топонима Ровињак и Ковачево, материјални трагови и народно пре-

старије рударске експлоатације и топионичарске прераде гвоздене руде на овом подручју.

Рударске и металуршке активности у ширем окружењу данашњег Пирота постојале су још у античко доба,[40] а поједини облици прераде руде могли су се наставити или обнављати и у средњем веку.[41] С обзиром на познавање елементарних поступака обраде метала у словенском свету, може се претпоставити да су и словенске заједнице које су населиле Понишавље располагале бар основним знањима о ложиштима, производњи угља и топљењу руде.

Прасловенска лексема *рурь* припада старом словенском лексичком слоју и доводи се у везу са семантичким кругом ватре и жара. Међутим, Метка Фурлан истиче да *рурь* не означава непосредно саму ватру, већ пепео или жар, односно остатке настале њеним деловањем. У разматрању о псл. **pỹriti* **„delati ogenj“* → *pyrĺ́ti pý́riš „isto“* она даје и облике хрв. чак. *pīrĺ́t, pĩrin* „слабо горети“ (Furlan, 2016, стр. 126-127). Ова значења омогућавају да се, на нивоу хипотезе, испита могућност повезивања основе *pyr-/pir-* са простором у коме је жар имао важну технолошку улогу.

Сродне семантичке везе између ваздушног кретања, топлоте, црвенила и експресивних стања у чешкој грађи наводи Јиржи Рејзек. Уз *pý́ří* „пахуљица, прашина“, повезано са старијим значењем

дање сведоче о постојању рудника гвожђа у атару височког села Дојкинци. Према М. Петровићу (1977, стр. 48), пронађени су остаци топионице и рудника гвожђа на левој обали Дојкиначке реке, на месту Доњи Габар; други рудник је био километар севернije, трећи коп на локалитету Душћино грмље, а четврти на простору Нецулице.

[40] О античком рударству у средњем Понишављу, укључујући експлоатацију металичних руда у ширем подручју Ремизијане и помињање кастела Ferraria код Прокопија, видети: Митић, 2006, стр. 8.

[41] На могуће трагове некадашњих рударско-топионичарских активности упућује више микротопонима забележених током ауторових теренских топономастичких истраживања у Забрђу: Рудина, Виштина Рудина, Црвени Брег, Ровиште, Ће(о)ва дупка, Варежица, Јаловарац у атару села Радејна; Ровине, Ровинци, Црвен Камик, Железна Шума, Балбатин у атару села Височко Одоровци. Иако у досад коришћеним османским пописима нису пронађени непосредни подаци о рударској делатности на овом подручју, то не искључује могућност њеног постојања у ранијим периодима. Наведени микротопоними овде се први пут саопштавају, док њихова подробнија језичка и историјска анализа превазилази оквире овог рада.

дувања и размахивања, бележи се *pýřit se, zapýřit se* у значењу „зајапурити се, зацрвенети“, док старочешко *pýř* означава врели пепео или жар (Rejzek, 2015, стр. 548).

У руским дијалектима забележене су лексичке паралеле које упућују на везу основе *pyr-* са пећи, жаром и струјањем ваздуха. Владимир Даљ у одредници *пырей* наводи значења повезана са делом руске пећи, односно местом на коме се сакупља жар,[42] док је у говорима Тверске области забележено сродно значење удубљења или простора у пећи: „Что-то угарно, должно быть в пырей что попало. Пырей – ето и пазуха и жаровник. Говорят в пырей пихни, стушится быстрее“ (*Словарь русских народных говоров,* 1999, стр. 195). Посебно је занимљив дијалекатски облик *ӣыря*, забележен на Уралу, са значењем ваздушне струје из меха којом се подстиче горење: „Огонь горит под пырьей“ (*Словарь русских народных говоров,* 1999, стр. 199). Ови примери показују да су у појединим руским говорима облици са основом *pyr-* повезани са пећи, жаром и одржавањем ватре.

На јужнословенском простору за сада није забележен рударски термин изведен од прасловенског **pyrъ* са значењем жара или ужареног пепела, нити назив за део пећи или ложишта који би се могао довести у везу са том основом. Један од историјских чинилаца који треба узети у обзир јесте утицај немачке, односно саске рударске терминологије, добро посведочен у средњовековним рударским изворима. Ипак, без непосредних лексичких потврда не може се закључити да је тај утицај довео до потискивања или нестанка евентуалног старијег словенског термина.

За разматрање наше хипотезе занимљив је и термин *пирецаглна*, који Татомир Вукановић наводи као назив за руду добијену после трећег прања и испирања рудаче, позивајући се на одредбе Закона рудника Кратова из 1488. године (Вукановић, 1998, стр. 71). Сродну терминолошку грађу бележи и Скендер Ризај: *пирецаглна* – комадићи који преостану након потпуног прања руде; *пречаглина* – уп. *пирецаглна*; *цаглна* (*цаглна*) – руда добијена прањем преостале земље после прве операције (Rizaj, 1968, стр. 245). Ови примери документују постојање посебне терминологије за производе различитих фаза прања руде. Међутим, њихова евентуална веза са основом *пир-* захтева посебно језичко разматрање.

[42] Даљ овде даје израз „жаротокъ в руск. печи, загнетка“ (Далъ, 1867, стр. 301).

У старогрчком језику именица *πῦρ* означава ватру, а од исте основе изведене су речи које се односе на ватру, загревање и жарење, као што су *πύρωση* и *πύρ νος*, као и *πυρ΄της*, назив повезан са ватром (Балаћ и Стојановић, 2009, стр. 606-607). Ова лексичка породица показује да је основа *pyr-* у грчком језику била продуктивна у семантичком кругу ватре и топлоте.

У бугарским говорима забележено је више назива за предмете повезане са огњиштем, међу којима има и грчких позајмљеница. Тако *Български етимологичен речник* наводи облик *пиромаха*, у значењу „огњиште“, забележен у Самокову и другим областима (Кърчово, Крушово, Мървашко), као и арумунско *pirumáh*, са сродним значењем камена на ивици огњишта који задржава пепео. Посебно је распрострањена реч *пиростия*, од грчког *πυροστιά*, која означава гвоздени троножац, четвороножац или сличну конструкцију за постављање посуда над огњиштем. За ову реч забележене су и дијалекатске варијанте *пирустя, пирстя, пирустия, перустия, прустия* и *перестия* (*Български етимологичен речник*, 1999, стр. 256). Потврде из различитих области, на простору од солунског и леринског/флоринског краја до Хаскова, Шумена, Враце[43] и Видина, указују на широку распрострањеност овог назива и његових варијанти.[44]

Средњовековна рударско-топионичарска делатност у пиротском крају могла је представљати ванјезички контекст за настанак или семантичку специјализацију локалне лексике повезане са ложиштима, жаром и топљењем руде. Уколико се основа *pyr-/pir-* доведе у везу са жаром, ужареним пепелом и распиривањем ватре, а **-otъ* прихвати као могући именички суфикс, може се разматрати претпостављена словенска творба *pirotъ*.

У савременом српском језику глагол *пирити* чува значење слабог дувања ветра, али и дувања устима или мехом у ватру: „1. слабо, помало дувати (о ветру) 2. дувати устима (ређе мехом или нечим сличним) у нешто ~ у ватру, ~ у лице; са њим је значењски

[43] Облик *пиростия* у значењу „триножник за огнище, саџак“ забележен је и у говору села Баница у Врачанском крају, у северозападној Бугарској (Дилова, 2021, стр. 72).

[44] Наведене грчке и балканске лексичке паралеле не представљају непосредан доказ порекла топонима Пирот, већ указују на шири терминолошки и семантички круг повезан са ватром, жаром и огњиштем.

повезан глагол *распирити* (нешто) „1. *пиреħи, дувајући разгорети, распалити (ватру)*. 2. фиг. *учинити да се нешто појача, хушкајући подстаħи*: ~ страсти, ~ незадовољство.▪ се *распалити се*, *разгорети се*; фиг. *узети маха* – Распири се искра устанка.“[45]

У технолошком процесу топљења руде струјање ваздуха има посебну улогу јер појачава сагоревање и омогућава постизање високих температура. Стога се као могућа мотивација претпостављеног облика *pirotъ* може разматрати и распиривање ватре,[46] односно интензивно сагоревање и стварање жара у топионичарским ложиштима и пећима.

За разматрање творбене структуре овог облика занимљиво је прасловенско *bъlkotъ* (*Этимологический словарь славянских языков*, 1976, стр. 118), од којег потиче словачко *blkot* „огањ, пламен“. Ова реч, која повезује појаву пламена са звучно-динамичким значењем, представља упоредни пример именице са суфиксом *-otъ*.[47] Таква творбена паралела допушта могућност да је и претпостављено *pirotъ* могло означавати неку динамичну или интензивну појаву повезану са ватром и жаром, мада не доказује постојање ове речи у таквом значењу.

Међу могућим тумачењима претпостављеног термина *pirotъ* – као назива за струјање ваздуха при распиривању ватре, одређени део пећи или ложишта, или сам процес интензивног сагоревања и стварања жара – извесну предност могло би имати треће. Оно обје-

[45] *Речник српскоħа језика*, 2011, стр. 1112.

[46] У српској лексичкој грађи забележен је и облик *пириваħра*, који упућује на везу распиривања и ватре. Међутим, његово евентуално порекло из рударско-топионичарске терминологије није потврђено (Караџић, 1852, стр. 556).

[47] У словенској лексици постоји више експресивних и ономатопејских именица -от, као што су топот, грохот, клопот, клокот и шопот, а посебно је значајна општесловенска реч сопот, повезана са шумом воде, која је прешла и у географска имена, означавајући конкретни георграфски простор. Један такав топоним постоји и у непосредној близини Пирота – село Сопот (сродне формалне паралеле представљају Клопот у Црној Гори и Клокот на Косову и Метохији, као и Цикот у општини Рековац, у централној Србији). Уз прихватање мишљења Петра Скока да се суфикс -от убраја (уз -ат, -ет и -ут) у ономатопејске суфиксе (творећи ономатопејске именице), Рајна Драгићевић указује на то да ови суфикси воде порекло од прасловенског и свесловенског суфикса -ът, док је некадашњи тврди полугласник „...касније давао различите рефлексе, једначећи се са вокалом основе“ (Драгићевић, 2020, стр. 94).

дињује семантику жара, распиривања и снажног топлотног дејства, карактеристичног за традиционалне поступке прераде руде. У том контексту може се размотрити и експресивна семантика Миклошичевог *пиротъ*, забележеног у значењском кругу беса, јарости и помаме. Метафоричка веза између силине сагоревања и интензивног афективног стања није незамислива, али за сада није потврђено да је реч о истој етимолошкој и семантичкој развојној линији.

Уколико је овакав назив постојао у локалној рударско-топионичарској лексици, могао је бити пренет на место где се одговарајућа делатност обављала, што би представљало могући механизам настанка топонима. Не треба, међутим, искључити могућност да је претпостављена реч имала и шире значење, повезано са интензивним сагоревањем и стварањем жара, које није било ограничено искључиво на рударско-топионичарску делатност.[48]

Предложена реконструкција остаје хипотетичка. Иако је облик *пиротъ* посведочен у старој словенској лексичкој грађи, није потврђено његово рударско-топионичарско значење, нити постоји непосредан историјски извор који би именовање града Пирота повезао са таквом делатношћу. У прилог разматрању ове могућности говори спој више посредних чинилаца: словенске лексичке основе *pyr-/pir-*, могућег творбеног модела на *-otъ*, семантичких паралела повезаних са жаром и распиривањем ватре и историјско-географског контекста некадашње рударске делатности у ширем пиротском подручју. Ови чиниоци омогућавају постављање рударско-топионичарске хипотезе, али нису довољни за њено поуздано етимолошко доказивање. Стога ваља разликовати три недоказана корака: могућност творбе таквог назива, претпоставку о његовом топионичарском значењу и претпоставку да је управо тај назив постао име насеља.

„Пирт̄ска“ хипот̄еза

У досадашњим разматрањима порекла имена Пирот пажња је углавном била усмерена на могућу везу са античким и грчким

[48] Не може се сасвим искључити ни могућност да је претпостављени облик *пиротъ* имао неко обредно значење повезано са ватром, с обзиром на њену улогу у старим словенским погребним обичајима. Међутим, за овакво тумачење не постоје непосредне лексичке историјске или археолошке потврде које би га повезале са именом Пирот, па оно остаје искључиво на нивоу претпоставке.

именским наслеђем, док је могућност тумачења појединих историјских облика помоћу старе словенске лексике остала недовољно испитана. Посебан значај у том погледу има израз *земље пиртске*, забележен у *Житију деспота Стефана Лазаревића* Константина Костенечког[49]. Дело је 1870. године објављено у *Гласнику Српског ученог друштва*, према Одеском рукопису, уз коментар Јозефа Шафарика.[50] Реченица из одломка у коме се помињу *земље пиртске* гласи: „… слышавъ благочествыи, събирает все свое воинство и приходитъ въ страны пиртъскыѧ, и ч҃астъ землѧ его поплѣни нѣкѫю…“ (Шафарик, 1870, стр. 417). Године 1875. Ватрослав Јагић приредио је ново издање житија, такође у *Гласнику*, ослањајући се на два српскословенска рукописа — рукопис из Одесе, различит од онога који је употребио Шафарик, и рукопис из Богишићеве збирке (*...и опет по једноме рукопису одешкоī универзитета, али не оном, по којему бијаше издан прије, а уз то по једноме рукопису из колекције Боīишићеве*[51]). У његовом издању одговарајући део гласи: „Сицева же слышавъ благочъстивыи събираєтъ въсе своє воинъство и приходитъ въ страны пиртъскыє и честъ землє ѥго плѣни нѣкою“ (Јагић, 1875, стр. 301).

Константин Костенечки је у свом делу описао световни и духовни животни пут једног од најзначајнијих српских владара у позном средњем веку, деспота Стефана Лазаревића, у његовој борби за очување српске државе у тешким временима после Косовске битке 1389. године. Описујући војна дејства деспота Стефана у области која се у историографији доводи у везу са пиротским крајем,[52] Костенечки употребљава израз *страны пиртъскыє*. Овде

[49] Константин Костенечки, познат и као Константин Философ, био је средњовековни писац пореклом из места Костенец, у области Софије. Почетком XV века прешао је у Србију, где је деловао у културном и књижевном окружењу деспота Стефана Лазаревића.

[50] Према Гордани Јовановић (1989, стр. 9), Одески, односно Цетињски препис датира из периода између 1508/1510 и 1523/1527. године.

[51] О рукописима коришћеним у новом издању видети: Јагић, 1875, стр. 301.

[52] Околности које су условиле појаву овог узгредног записа, датог у оквиру житија деспота Стефана Лазаревића, већ су више пута детаљно образложене у нашим историјским истраживањима. О томе Јованка Калић пише: „После смрти Сулејмана 1411. године, власт је у Турској преузео Муса (1411-1413). Деспот Стефан му је упутио посланика ради преговора. Према речима Константина

није непосредно наведено име града Пирота, већ придевски облик *пиртъскыѥ*, употребљен уз именицу *страны*, која у овом контексту може означавати крајеве или пределе.

Изостанак имена града Пирота у Костенечковом тексту, уз употребу израза *страны пиртъскыѥ*, отвара питање односа између овог географског назива и већ посведоченог градског имена.[53] Да ли је Костенечков придев *пиртъскыѥ* изведен од већ постојећег имена Пирот, уз промену његове гласовне структуре, или је у њему сачувана самостална географска основа *пирт-*, која би могла бити повезана са словенским апелативом *рьртъ*? У другом случају, могло би се претпоставити да је тај назив првобитно означавао одређени предео или насеље у ширем пиротском простору, а да је касније пренет и на сам град. Оваква могућност заслужује пажњу с обзиром на географске особености овог пограничног подручја, испресецаног планинским стазама, пролазима и старим комуникационим правцима. Међутим, расположиви историјски извори не омогућавају поуздано утврђивање првобитног значења и просторног обухвата назива, нити његовог евентуалног преношења са предела на насеље.

У временски блиским западним изворима забележено је име града са вокалом *о*. Једна од најранијих до сада познатих потврда налази се у писму дубровачких трговаца Марина Градића и Бенедикта Гундулића од 8. марта 1413. године, у коме се наводи да се султан Муса налази у Пироту (*Pirot*).[54] Убрзо потом јављају се и

Филозофа, посланик се вратио у Србију са поруком да се са новим султаном може само са оружјем живети. На то је деспот Стефан прикупио читаву војску и стигао у пиротски крај. Напао је и оплењио околне турске земље. Када је турски султан деспоту упутио посланика, српска војска се повукла“ (Калић, 1976, стр. 198).

[53] Костенечков запис допушта могућност да се војна акција деспота Стефана односила на део шире области (*честъ землѥ ѥго плъни нѣкою*), а не нужно на освајање утврђеног градског средишта.

[54] Извод из писма дубровачких трговаца Марина Градића и Бенедикта Гундулића од 8. марта 1413. године, у коме они из Новог Брда јављају својим властима да се султан Муса налази у Пироту, у коме је словенско име града (Pirot) дато на италијанском језику: „Signori, l‘e ben vero come noi Marin e Benedetto, eramo in cortte, qui vene nouella, come Muxi Zalapie sie a Pirot con gente e che vien in queste contade (sc. новобрдски крај)“ (према: Калић, 1976, стр. 198).

облици *Pirotte* (1433),[55] *Pÿrotha* (1443)[56] и *Piroth(a)* (1454)[57]. Ове потврде показују да је име града са вокалом *о* било у употреби почетком XV века. Оне, међутим, не разрешавају питање односа између облика *Пирот* и Костенечковог *пиртъскыѥ*. Могуће је разматрати претпоставку да је *пирт-* представљао основу назива ширег предела, различиту од градског имена *Пирот*, али се такав закључак не може извести само на основу наведених записа. Такође, Костенечков облик не пружа довољно основа да се *пирт-* прогласи старијим фонетским обликом имена *Пирот*, из кога би накнадно настао облик са *о*. Костенечково *Жит҃ије,* настало током четврте деценије XV века, временски претходи потврди турског назива Şehirköy из 1449. године.[58] Словенско име града, међутим, забележено је у западном извору већ 1413. године.

Читање имена области (*страны пиртъскыѥ*) без вокала *о* није ограничено само на српску рукописну традицију, већ је потврђено и у руском препису. У краткој рускоj верзији *Житија*, коју је Андрej Попов објавио 1869. године према рукопису Тројицко-Сергијевске лавре бр. 686, стоји: „Сицеваа же слыша блгочтивыи. събирает все свое воинство. и приходит въ страны Пиртъскїа“ (Попов, 1869, стр. 123-124). Овај запис умањује вероватноћу да је облик *пирт-* последица просте графичке омашке једног српског преписивача. Ипак, руско читање не представља сигурну независну потврду првобит-

[55] Један од раних западноевропских записа словенског имена Пирота налази се у дневничком запису Бертрандона де ла Брокијера (*Bertrandon de la Broquière*) из 1433. године, где је град забележен као Pirotte: „Item, au partir de ladite ville de Pirotte, je passay encoires ung pou de montaigne et revins arriere sur ladite rivyere qui court au long d’une belle plaine qui est entre deux assés haultes montaignes“ (*La Broquiere,*1892, стр. 203).

[56] У повељи пољског и угарског краља Владислава III Јагелонца (у Угарској Владислава I) из 1443. године забележен је облик Pÿrotha (Према Балажију, како наводи Стаменковић, 2024, стр. 348).

[57] У извештају који је Јанош Хуњади 10. новембра 1454. године упутио немачком цару Фридриху III забележен је облик Piroth(a). (према Фејеру, како наводи Стаменковић, 2024, стр. 348)

[58] Јован Ћирић (1979, стр. 162) наводи документ из 1448. године као једну од најранијих потврда османског назива Пирота. Међутим, у новијем издању османских докумената исти запис датован је у јануар 1449. године, а насеље је наведено под именом Şehirköy (Ottoman Historical Documents, 2021, стр. 84).

ног ауторског облика, већ показује да је облик *пирт-* забележен у више рукописних целина.

Ако се *пирт-* прихвати као стварна лексичка основа Костенечковог назива за једну балканску област, за његово тумачење значајну паралелу пружа прасловенско **рьrtь* и његови дијалекатски рефлекси, као што су *prt, pirt, pirť, perć* и сродни облици.

Франц Миклошич у свом *Етимолошком речнику словенских језика* (Miklosich, 1886, стр. 243) наводи одредницу **pertĭ*, уз облике *prъtiti, isprъtiti* и изведенице *prt* и *prtina*. Оне означавају стазу, нарочито утабану стазу кроз снег, шуму или планински терен, а сродни облици забележени су у више словенских језика.[59] У западнословенском простору потврђена су и значења уске стазе кроз стеновите планине, као и стрме стазе, уп. пољско *perć*.[60] У другој студији, „Словенски елементи у румунском језику", Миклошич наводи бугарско *prъtinъ* и српско *прт, пртина*, уз румунско *pârtie*, које тумачи као „утабану стазу кроз снег".[61]

За компаративно истраживање значајна је очуваност рефлекса прасловенске основе **рьrtь* у појединим словенским дијалектима и румунском језику, нарочито у карпатском пограничном подручју, где постоје дуготрајни језички контакти. Ана Очко, у раду посвећеном топонимијском заједништву Карпатског региона, наводи више географских имена која повезује са прасловенском основом **рьrtь*, у значењу планинске стазе: чешки *Prťový potok* (хидроним), румунске називе скијашких стаза *Pârtia Piatra*

[59] У српском, хрватском и другим јужнословенским језицима прт и пртина означавају утабану стазу, нарочито пролаз кроз снег или неприступачан терен. У појединим западнословенским говорима сродни облици означавају и уске планинске стазе.

[60] Александер Брикнер (Aleksander Brückner) у *Słownik etymologiczny języka polskiego* даје одредницу perć, „стрма стаза" (уз назнаку да може бити позајмица из словачког језика), сматрајући да је изворна пољска реч pierzeja, „стаза утабана у снегу". Он указује и на малоруско (украјинско) pert, у истом значењу стазе у снегу *(*Brückner 1927, стр. 402). Са друге стране, пољски лингвиста Вишлав Бориш у раду „Студије из српскохрватске и словенске етимологије" разматра псл. *prt, али се његова анализа фокусира само на значење „редак, шупљикав, порозон, бухав, мекан", а не и на оно којим се ми овде бавимо (*Boryś,* 1991, стр. 71).

[61] Ове словенске позајмљенице Миклошич преводи као: „утабана стаза у снегу" (Miklosich, 1861, стр. 40).

Grăitoare и *Pârtia Mărişel*, пољско *Orla Perć* и словачке облике *Starmá prť* и *Zadná prť*, које ауторка сврстава међу називе клисура. Позивајући се на Кралика, Очко наводи да је румунско *pârtie* „планинска стаза“ повезано са словенским ***рьртъ*** у значењу „прелаз“, те да је ова реч распрострањена у Карпатима у вези са такозваном влашком колонизацијом. Према том тумачењу, облик *perť*, забележен у румунским или украјинским дијалектима, посредовао је у њеном ширењу у друге језике региона (Oczko, 2024, стр. 732). У наведеној литератури румунски облици доводе се у етимолошку везу са словенским *рьртъ*, што сведочи о широј распрострањености ове лексичке основе и њеном учешћу у међујезичким контактима.[62]

Словачки лингвиста Милан Мајтан описује значење речи *prť/pirť* у словачком језику на следећи начин: „Уске и стрме стазе које су утабали стока или дивљач у словачком језику називају се *prte* или *pirte*…“ (Majtán, 1996, стр. 63). Оне су, како објашњава, уске стазе које су овце утабале на падинама током испаше, образујући мале терасе које заобилазе жбуње, стење и друга неприступачна места, тако да падину прекривају попут мреже. Мајтан наводи више од шездесет топонимских потврда са основом *prť/pirť* у централној и западној Словачкој, као и у Спишу. Посебно издваја облике са основом *pirť*: *Pirť, Pirta, Pirte, Pirce, Pirty, Na pirti, Nad pirťou, Pod pirtou, Strmá pirť, Pirtie, Pirtiská, Podpirtie* и друге (Majtán, 1996, стр. 63). Према Антону Хабовштијаку, облици *prť* и *pirť* распоређени су у различитим словачким дијалекатским областима: први је карактеристичан за Ораву и Липтов, а други за Турец, околину Прјевидзе, Зволен, Гемер и поједине делове Текова, Хонта и Новограда. Словачка грађа показује да *pirť* није изолован или претпостављен облик, већ посведочена дијалекатска варијанта која је учествовала и у творби географских имена. Хабовштијак указује на упоредне облике у другим словенским језицима: бугарско *пъртина*, српско, хрватско и словеначко *прт, пртина*, пољско *perć, pyrć* и украјинско *perť*. Он разматра и везу ових облика са ру-

[62] У савременом румунском језику реч *pârtie* означава, између осталог, стазу кроз снег, уређену скијашку стазу или пролаз кроз шумско растиње. Речник наводи и њено словенско порекло (*Dicţionarul explicativ al limbii române* (б.г.), одредница *pârtie*).

мунским *pârtie*, односно *pirtie*, у значењу стазе, посебно планинске стазе којом се крећу овце.[63]

У јужнословенској топонимији сродну творбену основу разматра Александар Лома у анализи бањског топонима *Прћтинини лази*. Он полази од прасловенског **pertinьnъ(jь)*, изведеног од **pertina*, у значењу „просека, крчевина", и указује на преосмишљавање придева *прћтинны* у облику *Прћтинин* (Лома, 2013, стр. 178-179). Овај пример је значајан као сведочанство о старој словенској основи *pertin-*, мада се његово значење и творбена структура не могу непосредно изједначити са Костенечковим *пирт-*.

Паралелно постојање облика као што су српско-хрватско и македонско *прт, ртина*, бугарско *пъртина*, словачко *pirt*, моравско-чешко *pirta* и румунско *pârtie*, са различитим, али сродним значењима, указује на распрострањеност ове лексичке основе и на разноврсност њених рефлекса у словенским језицима и суседним језичким областима. Њихов семантички развој одражава и локалне специфичности и дуготрајне регионалне језичке контакте. Појединачне облике, међутим, треба посматрати у складу са њиховим засебним етимолошким тумачењима.

Наведена лексичка и топонимијска грађа показује да је овај апелатив могао прелазити у географска имена. То не доказује непосредну историјску везу са пиротским крајем, али указује на могућност топонимизације апелатива који означава стазу или пролаз: *„планинска стаза, пролаз" → теренско име → назив ширег предела*.

Основу *пирт-* у Костенечковом изразу не треба, међутим, унапред изједначити са апелативом *прт, ртина*. У изразу *страны пиртъскыѥ* именица *страны* означава пределе или крајеве, а не нужно политички организовану територију. Могуће је, стога, размотрити претпоставку да су *земље пиртске* означавале предео чије су обележје били планински путеви, стазе и пролази. Таква мотивација била би у складу са географијом ширег простора између пиротске котлине и планинских масива у њеном окружењу.[64]

[63] Хабовштијак указује на јужнословенске паралеле словачком *prť/pirť* и разматра њихову везу са румунским обликом *pârtie*, односно његовим дијалекатским варијантама (Habovštiak, 1972, стр. 278).

[64] Вацлав Махек у *Etymologický slovn´k jazyka českého* даје одредницу *prt* са

На Видличу и Старој планини су током векова постојале бројне стазе, пролази и путеви који су повезивали пиротску котлину и долину Нишаве са Старом планином, а даље водили ка северу, према Тимоку и Видину. Један од старих старопланинских средњовековних путева и данас иде долином Темштице, пролазећи кроз село Темску, Церову и Шугрин[65]; други пут је преко Бериловца и Царевог кладенца водио у Висок, и даље према Годечу; југоисточном присојном страном Видлича ишао је стари римски пут, каснија војна и караванска траса која је спајала Пирот са Годечом, идући преко Крупца и Тепошке заравнине, потом кроз Одровско-смиловско поље у Забрђу, атаре села Пртопопинци, Бребевница, Стањинци и Гинци, и излазила на магистралу која је повезивала Софијску област са Ломом и Видином на Дунаву. Сем главног, „царског друма", који је повезивао Ниш и Софију, важна саобраћајница у јужном делу пиротског краја водила је долином реке Јерме, према области Знепоље и даље према Брезнику у западној Бугарској, али су постојали и други путеви и планинске стазе које су водиле кроз Лужницу, према области Крајиште.

У западном делу Старе планине, на територији Србије, као и у ближем и ширем окружењу, мало је потенцијалних лексичких трагова који би се могли довести у везу са изгубљеним називом *земље пиртске*.[66] На савременим топографским картама нисмо пронашли

следећим тумачењем: „Уска стаза, коју утабају овце које пасу са стране (тако да се ствара нека врста терасе) или у шумама (око жбуња, неприступачних места, камења итд.); ове стазе су сталне и покривају планинске пашњаке на падинама попут мреже; у планинским шумама такође олакшавају ходање људима." Притом, он указује и на могући утицај латинског *portus*, *porta* (уз додатак -ti), у првобитном значењу било каквог пролаза, прелаза, од латинског *per* – продрети, проћи кроз нешто (Machek, 1968, стр. 487).

[65] Према локалном историјском приказу Владимира Јовановића, један од старих караванских праваца повезивао је област Чипровца са долином Темштице, преко Топлог Дола и Темске, настављајући се ка Станичењу и главној друмској комуникацији у долини Нишаве. (Преузето 15. 5. 2026. са: https://temska.wordpress.com/историја)

[66] У ширем јужнословенском простору постоје географска имена која се могу разматрати у вези са основом прт-, међу којима су Пртина у атару села Горно Селарце у општини Боговиње (Северна Македонија), и истарски топоним Пртлог (данас Дуга Лука), у Хрватској. Посебну историјску паралелу представља топоним Прћтинини лази у околини Бањске, на Косову и Метохији, коју под-

топоним који би непосредно настављао основу **рьrtь / pirtь*. Једина блиска локална паралела која би се могла размотрити јесте забрдско село Пртопопинци (службено: Протопопинци), смештено у подножју Видлича, на старом путном правцу који је повезивао Забрђе са Високом. Северно од села почиње постепени успон ка старопланинском подручју, путем који преко Видлича води према Високу. Тај правац традиционално се користио за кретање стоке и могао је пратити старије сточарске стазе, односно пртине.[67] Према народном предању, назив села настао је по свештенику који је зими пртио снег обилазећи сеоске домаћине, одакле потиче и узречица: „Прти, попе, прти, попе…“ (Андреев, 2025, стр. 9). Географски положај села и традиционално коришћење оближњих планинских стаза за кретање стоке омогућавају разматрање могуће везе овог назива са словенском основом *прт-*.

Међутим, историјске потврде имена – *Пуротопопинче* (1576) и *Претопопинце* (1581)[68] – као и службени облик Протопопинци, остављају отвореном могућност другачијег тумачења, укључујући антропонимско или црквено. Није извесно ни да ли је локални облик Пртопопинци старији, па је у службеном називу дошло до уметања самогласника *о*, или је развој био обрнут. Због тога се однос облика Пртопопинци/Протопопинци може послужити као повод за разматрање могућих промена у вокалској структури локалних имена, али не и као доказ претпостављеног развоја *пирт- → пирот-*. Овај топоним остаје посредна локална паралела чија етимолошка повезаност са Костенечковим *пиртским странама* није утврђена.

робно разматра Лома (2013, стр. 178-179).

[67] О савременом сезонском кретању стада преко Видлича сведочи и видео-прилог телевизије FAR, *Бушите преодоляха заснежения Видлич и стигнаха до зимновището си*. (Преузето: 27. 7. 2026. са https://www.youtube.com/watch?v=-e1OJ9Ilazk)

[68] Село је у Опширном списку џелепкешана, писаном од 18-27. VI 1576. године записано као Пуротопопинче, у списку џелепаших дажбина, са два домаћинства, у нахији Ашак Бучук са Лужницом (Подробен регистър на джелепкешани в българските от 1576. г., 1971, стр. 267); У попису џелепа из 1581. године село је забележено као Претопопинце (Катић, Амедоски, 2012, стр. 147). Истоимено село у Бугарској, североисточно од Драгомана, Протопопинци, забележено је 1530. године као Претопепинче (Катич, Амедоски, 2010, стр. 177).

На основу размотрене историјске, лексичке и топонимијске грађе може се претпоставити да Костенечково именовање *страны пиртъскыѥ* чува траг старијег географског назива, чија је основа могла бити повезана са словенским апелативом *рьгть*, у значењу стазе или планинског пролаза. Такво тумачење не представља доказану етимологију имена Пирот, али указује на могућност да се његово порекло разматра и у оквиру старог словенског географског именослова. Посебну вредност ове претпоставке представља повезивање Костенечковог облика *пиртъскыѥ* са посведоченим словенским лексичким и топонимијским паралелама, чиме се отвара нов правац за даља филолошка и историјско-географска истраживања. Није, међутим, утврђено да ли је придев *пиртъскыѥ* изведен од већ постојећег имена града или од самосталног назива предела; зато ни смер именовања не може бити сматран доказаним.

ЗАКЉУЧАК

Разматрање досадашњих тумачења порекла имена Пирот показује да његова етимологија, упркос релативно дугој истраживачкој традицији, остаје отворено питање. Покушаји повезивања овог имена са античким, грчким и словенским језичким наслеђем ослањали су се на различите историјске, географске и лексичке аргументе, али ниједно од понуђених објашњења није добило такву потврду која би омогућила његово коначно прихватање.

У овом раду посебна пажња посвећена је могућностима словенског етимолошког тумачења. Компаративна лексичка и ономастичка грађа показује да постоји више старих словенских основа које би, са различитих семантичких и творбених становишта, могле бити доведене у везу са именом Пирот. Међутим, формална подударност појединих лексема са именом града сама по себи није довољна за утврђивање њихове етимолошке повезаности.

Рударско-топионичарска хипотеза полази од старе словенске лексичке основе *pyr-/pir-*, повезане са жаром, распиривањем ватре и сродним значењима, као и од могућности творбе са именичким наставком *-otъ*. Њену семантичку мотивацију допуњују геолошке особености и трагови некадашњих рударско-металуршких активности у ширем пиротском подручју. Иако овакво тумачење има

одређено лексичко, творбено и ванјезичко упориште, оно остаје хипотетичко, пре свега због непостојања непосредне потврде апелатива *pirotъ* у претпостављеном рударско-топионичарском значењу.

Друга хипотеза заснива се на облику *пиртъскыѥ*, забележеном у „Житију деспота Стефана Лазаревића“ Константина Костенечког. Упоредна словенска и карпатска топонимијска грађа показује да су облици *прт, пирт* и њихове варијанте, са значењем планинске стазе, пролаза или утабаног пута, могли учествовати у образовању географских имена. У том светлу, Костенечков израз *страны пиртъскыѥ* допушта могућност да се основа *пирт-* првобитно односила на шири предео обележен планинским путевима и пролазима. Ипак, однос тог обласног именовања према имену градског средишта Пирот остаје недовољно разјашњен, нарочито због истовременог постојања историјских потврда са вокалом *о* и без њега.

Обе хипотезе, према томе, указују на могуће словенске лексичке и топонимске основе имена Пирот, али не пружају довољно доказа за његову поуздану етимолошку реконструкцију. Њихов значај пре свега је у проширивању круга релевантне грађе и отварању нових могућности за даља истраживања, посебно историјске топонимије, дијалекатске лексике и средњовековне привредне историје пиротског краја.

Порекло имена Пирот стога и даље остаје нерешено, али се његово проучавање може усмерити ка потпунијем повезивању писаних извора, словенске етимолошке грађе и локалних историјско-географских особености.

ЛИТЕРАТУРА

– Açik, T. (2021). Şehirköy: Osmanlı İmparatorluğu’nda şehir hükmünde köyler. *History Studies, 13(1)*, 51-68.
– Amedoski, D. (2017). XVI. Yüzyıl Şehirköy (Pirot) vakıflarına genel bir bakış. In: *Uluslararas Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, 6–8 Ekim 2016, Bildiriler* (pp. 289-294). Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları.

- Андреев, Ц. (2025). *Селата в Забърдието някога и сега*, Димитровград, Народна библиотека „Детко Петров“.
- Атанасова, И. (2019). *Речник на говора в село Маноя, община Дряново*. Преузето 24. 6. 2026. http://ruskiezik.blogspot.com
- Балаћ, А., Стојановић, М. (2009). *Грчко-српски речник* (2. прер. изд.), Београд, Завод за уџбенике и наставна средства.
- Белић, А. (1905). Дијалекти источне и јужне Србије. *Српски дијалектолошки зборник, књ. 1*, Београд, Српска краљевска академија.
- Boryś, W. (1991). Студије из српскохрватске и словенске етимологије. *Јужнословенски филолоī, 47,* 69-82.
- Brückner, A. (1927). *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków, Krakowskiej spółki wydawniczej.
- *Български етимологичен речник. Том 5: падѐж-пуска.* (1999). София, Българска академия на науките, Институт за български език.
- Циганенко, Г. П. (1989). *Этимологический словарь русского языка: Более 5000 слов* (2-е изд., перераб. и доп.), Киев, Радянська школа.
- Constantinescu, N. A. (1963). *Dicţionar onomastic romˆnesc*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Romîne.
- Ћирић, Ј. (1972). Још једном о имену Пирота. *Пиротски зборник, 4*, 181-184.
- Ћирић, Ј. (1979). Насеља Горњег Понишавља и Лужнице : Порекло и истраженост. *Пиротски зборник, 8-9*, 121-174.
- Ћирић, Љ. (1987). Досадашња истраживања пиротског говора. *Пиротски зборник, 15,* 13-21.
- Далъ, В. И. (1867). *Толковый словарь живаго великорускаго язика. Часть третья, II*, Москва, Общество любителей российской словесности, учрежденное при Императорском Московском университете.
- *Dicţionarul explicativ al limbii române* (ediţia a II-a revăzută şi adăugită). (б. г.). Преузето 11. 2. 2026. https://dex.anidescoala.ro/cuvant/partie
- Дилова, А. (2021). *Така говореха предците: Речник на говора в село Баница, Врачанско,* Враца, Регионално краеведско дружество „От Дунав до Балкана“.
- Динић, Ј. (2008). *Тимочки дијалекатски речник*, Београд, Институт за српски језик САНУ.
- Dodig, R. (2015). Podrijetlo imena Imotski. U: *Znanstveni skup Istraživanja u Imotskoj krajini (Imotski, 2011*) (str. 113-126). Zagreb, Hrvatsko arheološko društvo.

– Драгићевић, Р. (2020). *Граматика у огледалу семантике*, Београд, Чигоја штампа.

– Ђорђевић, В. (1987). О пореклу назива Пирот: Пирот Ћилимград: пирлит (шара) у основици назива. *Пиротски зборник, 15,* 187-190.

– *Этимологический словарь славянских языков: праславянский лексический фонд. Вып. 3, (*bratrъсь - *сьrky).* (1976). Москва, Наука.

– Фасмер, М. (1987). *Этимологический словарь русского языка. (том III, Муза–Свят)*, Москва, Прогресс.

– Furlan, M. (2016). *Prispevki k slovenski in slovanski etimologiji*. Преузето: 25. 3. 2026. https://doi.org/10.3986/9789612549251

– Gorski, O., Majnarić, N. (1960). *Grčko-hrvatskosrpski rječnik*, Zagreb, Školska knjiga.

– Habovštiak, A. (1972). Pôvod a rozšírenie slova prť v slovenčine. *Slovenská reč, 37,* 278-281.

– Halla-aho, J. (2006). *Problems of Proto-Slavic Historical Nominal Morphology on the Basis of Old Church Slavic*, Helsinki, University of Helsinki.

– Јагић, В. (1875). Константин Филозоф и његов Живот Стефана Лазаревића деспота српског. *Гласник Српскоī ученоī друштва, 42*, 223-328.

– Јовановић, Г. (1989). *Константин Философ, „Живот Стефана Лазаревића, деспота српскоīа“*, Београд, Друштво за српски језик и књижевност Србије.

– Йонов, М. (прир.) (1986). *Немски и австрийски пътеписи за Балканите XVII-XVIII в.*, София, Наука и изкуство.

– Калић, Ј. (1979). Пиротски крај у средњем веку. *Пиротски зборник, 8-9,* 185-201.

– Караџић, В. С. (1852). *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима* (2. изд.), Беч.

– Катич, Т., Амедоски, Д. (2010). Съкратен регистър на Пиротски кадилък от 1530 година. *Известия на Държавните архиви, 99,* 158-200.

– Катић, Т., Амедоски, Д. (2012). Попис џелепа Пиротског кадилука из 1581. године. *Мешовита īрађа, 33,* 143-170.

– Kiel, M. (2010). Şehirköy. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı. Преузето 15. 4. 2026. https://islamansiklopedisi.org.tr/sehirkoy

– La Broquière, B. de. (1892). *Le voyage d'outremer de Bertrandon de La Broquière*, Paris.

– Лома, А. (1994). Језичка прошлост југоисточне Србије у светлу топономастике. *Говори Призренско-тимочке области и суседних дијалеката : Зборник радова са научног скупа (Нишка Бања, јуна 1992)* (стр. 103-136). Ниш, Филозофски факултет.

– Лома, А. (2013). *Топонимија Бањске хрисовуље : ка осмишљењу старосрпског топономастичког речника и бољем познавању општесловенских именословних образаца*, Београд, САНУ, Одељење језика и књижевности.

– Machek, V. (1968). *Etymologický slovn´k jazyka českého* (2. исправљено и допуњено изд.), Praha, Academia.

– Majtán, M. (1996). *Z lexiky slovenskej toponymie*, Bratislava, VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

– Matković, P. (1878). *Putovanja po Balkanskom poluotoku srednjega vieka*. *Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti*, XLII, 80-91.

– Miclosich, F. (1861). *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Wien, Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.

– Miclosich, F. (1862-1865). *Lexicon paleoslavenico-graeco-latinum*, Vindobonae, Guilelmus Braumueller.

– Miclosich, F. (1886). *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien, W. Braumüller.

– Митић, Д. (2006). Из историје рударства Средњег Понишавља. *Пиротски зборник, 31,* 5-15.

– Недков, Б. (1960). *България и съседните й земи през XII век според „Географията на Идриси“*, София, Наука и изкуство.

– Oczko, A. (2024). Toponymic unity of the Carpathian region. *Folia Linguistica, 58(3)*, 729-750.

– *Ottoman Historical Documents: The Institutions of an Empire*. (2021). Edinburgh, Edinburgh University Press.

– Пачић, Ј. (1828). *Имесловъ или рѣчникъ личны имена разны народа славенски*, Пешта, Іосифъ Миловукъ.

– Павловић, М. (1971). Пирот, топономастичка вредност, структурални значај. *Пиротски зборник, 3,* 17-20.

– Петровић, М. (1977). *Дојкинци*, Београд, Одбор САНУ за проучавање села, Културно-просветна заједница Републике Србије.

– Петровић, П. (1979). Понишавље у античко доба: неки аспекти археолошке топографије пиротског краја. *Пиротски зборник, 8-9,* 177-184.

– Подробен регистър на джелепкешани в българските земи от 1576. г. (1971). У: *Извори за българската история XVI.* София, Българска академия на науките, Институт за история/Институт за балканистика.

– Попов, А. (1869). *Изборникъ славянскихъ и русскихъ сочиненій и статей, внесенныхъ въ хронографы русской редакціи*, Москва, Типография А. И. Мамонтова и К°.

– Раичъ, І. (1823). *Исторіа разныхъ славенскихъ народовъ наипаче Болгаровъ, Хорватовъ и Сербовъ. Часть 2*, ВЪ БудиномЪ Градѣ, Печатана при Тvпографїи Кралевскаго Унїверсїтета Унгарскаго.

– Ракић, М. (1987). *Из Нове Србије.* (*Отаџбина, књ. 4, 5 и 6, 1880–1881*), Лесковац, Народни музеј Лесковац.

– *Речник српскоīа језика.* (2011). Нови Сад, Матица српска.

– Rejzek, J. (2015). *Český etymologický slovn´k*, Voznice, Leda.

– Rizaj, S. (1968). *Rudarstvo Kosova i susednih krajeva : od XV do XVII veka*, Priština, Zajednica naučnih ustanova Kosova i Metohije.

– Skok, P. (1971). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Knjiga prva*, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

– *Словарь русских народных говоров (вып. 33: Протка-Разлука).* (1999). Санкт-Петербург, Наука.

– Стаменковић, И. (2024). Историјски развој пиротског града од друге половине XIV до краја XV века. *Исходишта, 10,* 343-353.

– *Старогръцко-български речник* (2. изд.). (1943). София, Книпер граф.

– Шафарик, Ј. (1870). Живот деспота Стефана Лазаревића, великог кнеза српског. *Гласник Српскоī ученоī друштва*, књига XI, свеска XXVIII старога реда.

– Видановић-Сазда, Г. (1955). *Висок : привредно-īеоīрафска испитивања*, Београд, Научна књига.

– *Византијски извори за историју народа Југославије. Том 1.* (1971). Београд, Византолошки институт САНУ.

– Vukanović, T. (1998). *Rečnik drevnog rudarstva u zemljama centralnog Balkana XII-XVIII v.*, Bor, Muzej rudarstva i metalurgije.

– Зиројевић, О. (1966). Рајнолд Лубенау о Београду и Србији 1589. *Годишњак īрада Беоīрада, 12,* 49-63.

– Зиројевић, О. (1980). Око имена Шехиркеј (тур. Sehirköi). *Историјски часопис, 27,* 233-236.

– Живковић, Н. (1987). *Речник пиротског говора*, Пирот, Музеј Понишавља.
– Жугић, Р. (2006). Речник говора Јабланичког краја. *Српски дијалектолошки зборник*, *52*, 1-47.

Примљено/ Received on 29. 6. 2026.
Ревидирано/ Revised on 24. 10. 2026.
Прихваћено/ Accepted on 12. 10. 2026.

© 2026 The Authors. Published by Pirotski zbornik. This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

